

УДК 378.046.4

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2022-4\(205\)-36-42](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2022-4(205)-36-42)Стрельников Виктор
Вонсович ЛидияORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-8822-9517>ORCID iD <https://orcid.org/0000-0003-0030-5042>

ЗАСТОСУВАННЯ ТВОРЧОЇ СПАДЩИНИ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ ДЛЯ РОЗВИТКУ НАУКОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ І ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ

A Авторами охарактеризовано можливості застосування творчої спадщини Григорія Сковороди для розвитку наукового потенціалу здобувачів освіти у закладах вищої і фахової передвищої освіти.

Метою статті є дослідження теоретичних можливостей застосування творчої спадщини Григорія Сковороди для розвитку наукового потенціалу здобувачів освіти у закладах вищої і фахової передвищої освіти, важливого у сучасних умовах для професійної діяльності викладачів.

Завданнями статті є визначення чинників, які впливають на наукову діяльність здобувачів освіти у закладах вищої і фахової передвищої освіти; формулювання рекомендацій щодо зменшення «антитворчого» ефекту навчання.

Визначено, що у творах Григорія Сковороди неодноразово згадується основний чинник, що впливає на наукову діяльність – «пізнай себе!». На основі узагальнення поглядів Григорія Сковороди стосовно розвитку наукового потенціалу особистості виокремлено чинники, що впливають на наукову діяльність здобувачів освіти: ситуативні й особистісні.

Особистісними чинниками визнано: стійкі властивості, риси особистості або риси характеру людини, які можуть впливати на стан, викликаний тією чи іншою ситуацією.

Виділено ситуативні чинники, які негативно впливають на науковий потенціал і творчі можливості здобувача освіти у закладах вищої і фахової передвищої освіти: ліміт часу, стан стресу, стан підвищеної тривожності, бажання швидко знайти рішення, занадто слабка мотивація, наявність фіксованої установки на конкретний спосіб рішення, невпевненість у своїх силах, викликана попередніми невдачами, страх, підвищена самоцензура, спосіб пред'явлення умов задачі, що провокує неправильний шлях вирішення.

На основі творчої спадщини Григорія Сковороди сформульовано рекомендації, дотримання яких зменшує «антитворчий» ефект навчання здобувача освіти.

Ключові слова: творча спадщина Григорія Сковороди; розвиток; науковий потенціал; заклад вищої освіти; заклад фахової передвищої освіти; здобувач освіти

S *Strelnikov Victor, Vonsovych Lidia. The application of the creative heritage of Hryhorii Skovoroda for developing the scientific potential of students in institutions of higher and professional pre-higher education.*

The authors characterized the possibilities of applying the creative heritage of Hryhorii Skovoroda for developing the scientific potential of students in higher and professional pre-higher education institutions.

The current article studies the theoretical possibilities of applying the creative heritage of Hryhorii Skovoroda for developing the scientific potential of students in institutions of higher and professional pre-higher education, which is important in modern conditions for the professional activity of teachers.

The tasks of the article are to determine the factors that influence the scientific activity of students in higher and professional pre-higher education institutions; the formulation of recommendations for reducing the "anti-creative" effect of education.

It was determined that in the works of Hryhorii Skovoroda, the main factor affecting scientific activity is repeatedly mentioned - "know yourself!". Based on the generalization of Hryhorii Skovoroda's views on the development of the scientific potential of an individual, we will single out the factors that influence the scientific activity of education seekers: situational and personal.

Personal factors are recognized as stable properties, personality traits, or character traits of a person who can influence the state caused by this or that situation.

Situational factors that negatively affect the scientific potential and creative opportunities of the student in higher and professional pre-higher education institutions are identified: time limit, the state of stress, state of increased anxiety, desire to quickly find a solution, too strong or too weak motivation, the presence of a fixed attitude toward a specific the method of decision, lack of confidence in one's abilities

caused by previous failures, fear, increased self-censorship, the way of presenting the conditions of the task, which provokes the wrong way of solving.

On the basis of the creative heritage of Hryhorii Skovoroda, recommendations were developed, the observance of which reduces the «anti-creative» effect of the student's education.

Key words: creative heritage of Hryhorii Skovoroda; development; scientific potential; institution of higher education; institution of professional pre-higher education; student of education

Стрельников Виктор Юрьевич, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри філософії і економіки освіти, Полтавська академія неперервної освіти ім. М. В. Остроградського, Україна

Strelnikov Viktor, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Philosophy and Economics of Education, M. V. Ostrohradskyi Poltava Academy of Continuous Education, Ukraine

E-mail: strelnikov.poltava@gmail.com

Вонсович Лідія Пантелеймонівна, завідувачка навчально-методичної лабораторії, Фаховий медико-фармацевтичний коледж Української медичної стоматологічної академії, Україна

Vonsovych Lidiya, Head of the Educational and Methodical Laboratory, Professional Medical and Pharmaceutical, College of the Ukrainian Medical Dental Academy, Ukraine

E-mail: vlp_zav@ukr.net

Постановка проблеми. В епоху інформаційного суспільства здобувач освіти у закладі вищої чи фахової передвищої освіти має бути готовим до кардинальних соціальних змін: зміни соціальної ролі та відповідальності здобувача освіти як майбутнього фахівця, належної інтелектуальної і наукової діяльності, інтенсивного посилення ролі засобів масової комунікації, значення інформації як стратегічного ресурсу цивілізаційного зростання, зміни характеру освіти і виховання, процесу підготовки особистості здобувача освіти з наукових позицій до професійного життя.

У сучасних умовах для розвитку наукового потенціалу здобувачів освіти у закладах вищої і фахової передвищої освіти важливого значення набуває застосування викладачами творчої спадщини Григорія Сковороди. Назрів перехід від адаптивного ставлення до творчої спадщини Григорія Сковороди, що передбачає його перманентне застосування, до креативно-активного, яке передбачає перетворення цієї спадщини у головний рушій удосконалення майстерності викладача стосовно розвитку наукового потенціалу здобувачів освіти у закладах вищої і фахової передвищої освіти.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій показує, що удосконалення майстерності викладача стосовно розвитку наукового потенціалу здобувачів освіти у закладах вищої і фахової передвищої освіти, як напрям наукових пошуків, переживає процес узагальнення емпіричних фактів і початок становлення. Проблема управління розвитком наукового потенціалу здобувачів освіти є надзвичайно актуальною в руслі сучасних тенденцій епохи інформаційного суспільства, що засвідчують дослідження О. Гладкової [1, с. 338–343], Л. Лебедик [1, с. 338–343], Т. Левченко [4, с. 163–167], а також наші попередні публікації у виданні «Імідж сучасного педагога» [2, с. 26–30] та ін. Однак, незважаючи на окремі спроби узагальнення поглядів Григорія Сковороди на виховання [3, с. 105–108], його педагогічних принципів [12, с. 101–104], потенціал застосування творчої спадщини Григорія Сковоро-

ди для розвитку наукового потенціалу здобувачів освіти у закладах вищої і фахової передвищої освіти розкритий недостатньо.

Інтерес науковців до означеної проблематики значно посилюється із прийняттям 4 листопада 2020 року Постанови Верховної Ради України № 973-ІХ «Про відзначення 300-річчя з дня народження Григорія Сковороди» [5]. Проте, незважаючи на інтенсивні пошуки вчених, малодослідженою є проблема застосування творчої спадщини Григорія Сковороди для розвитку наукового потенціалу здобувачів освіти у закладах вищої і фахової передвищої освіти.

Тому **метою** статті є дослідження творчої спадщини Григорія Сковороди та застосування її для розвитку наукового потенціалу здобувачів освіти у закладах вищої і фахової передвищої освіти, важливої у сучасних умовах для професійної діяльності викладачів.

Завданнями дослідження є: по-перше, визначити на основі застосування творчої спадщини Григорія Сковороди чинники, що впливають на наукову діяльність здобувачів освіти у закладах вищої і фахової передвищої освіти; по-друге, застосовуючи творчу спадщину Григорія Сковороди, сформулювати рекомендації, дотримуючись яких можна зменшити «антитворчий» ефект навчання.

Розпочинаючи **викладення суті й результатів** нашого дослідження, зокрема, першого теоретичного його завдання, наголосимо, що у творах Григорія Сковороди неодноразово згадується основний чинник, що впливає на наукову діяльність – «пізнай себе!».

Методи стимуляції наукової діяльності здобувача освіти розглядалися й у вітчизняній педагогічній, психологічній і навіть технічній літературі, зокрема знаходимо обговорення проблеми: чи можна навчити науковій творчості? Широко відомі спроби навчити діяльності винахідника. Однак, на думку більшості психологів, ставити так питання не має сенсу, бо до визначення наукової діяльності входить її неалгоритмічний характер. Отже, якщо пряме навчання науковій творчості неможливе, то цілком мож-

ливий непрямий вплив на нього за рахунок створення умов, стимулюючих чи гальмуючих наукову діяльність [11, с. 203–204].

Творча наукова діяльність, на думку Григорія Сковороди, робить людину щасливою. І велика роль у цьому належить вчителю, про що йдеться у творі «Кільце. Дружня розмова про мир душевний»: «Про жодну ж науку частіше й відважніше не судять, як про ту, яка робить людину щасливою, тому я думаю, що кожному це так необхідне, як необхідне всякому життю. Правда, що говорити й випробувати похвально, але присвоювати собі знання – це глупо й погибельно. Проте ж думають, що кожному це легко можна знати. Не дивина дорогу знайти, та ніхто не хоче шукати, кожен своїм шляхом бреде й іншого веде, у цьому-то й трудність. Проповідує про щастя історик, благовістить хімік, сповіщає шлях щастя фізик, логік, граматик, землемір, воїн, відкупник, годинникар, знатний і незнатний, багатий і убогий, живий і мертвий... Всі на сідалище учителів сіли; кожен собі науку цю присвоїв» [6, с. 254]. І далі: «Щастя наше є мир душевний, але мир цей до жодної речовини не стосується; він не золото, не срібло, не дерево, не вогонь, не вода, не зірки, не планети. Чи пристойно вчити про мир тим, для кого речовинний цей світ – предметом? Одне сад розводити, інше – пліт городити, інше – фарби розтирати, інше – розуміти малюнок, одна справа – виліпити тіло, інша справа – вдихнути в душу веселість серця. Ось чия це є справа: «Як прекрасні ноги благосповідуючих...» Цим-то пообіцяно: «Сядете на престолах...» Всім блаженство, всім мир потрібний, тому сказано: «Судячим обом на десяти коліном Ізраїлевим». Ось хто на вчительських стільцях учить про мир! І оце-то є кафолічна, тобто всезагальна, наука, чого про жодну іншу сказати не можна» [там само, с. 255].

У творі «Розмова, звана Алфавіт, або Буквар світу» Григорій Сковорода черговий раз вказує на важливість для наукової творчості спорідненості цього заняття: «Правда, що наука вдосконалює спорідненість. І якщо спорідненість не дана, то що може зробити наука? Наука є практика й звичка, і є дочкою природи. Птах може навчитися літати – та не черепаха» [там само, с. 326].

Вчителю Григорій Сковорода радить наполегливо вчитися: «Довго вчися сам, якщо хочеш вчити інших. У всіх науках і мистецтвах є плодом правильна практика. А ти, проповідуючи слово божої істини, утверджуй його чудесами непорочного життя.

Не можна побудувати словом, коли те ж саме руйнувати ділом. Це означає подавати правила для спорудження корабля, а робити віз. Без святості життя, можливо, можна стати корабельним майстром, але проповідником ніяк не можна, хіба його мавпою. Початок і кінець цього покликання, його природна сила й печать є божий страх, що виганяє всю нечистоту. Це є божий дар і ключ, даний Господом. Лиш він відкриває вхід у дім Давидів і в ті біблійні нутроці: «У скарбах наше спасіння, і відкриє – й не буде

того, хто зачинає, й зачинить – і не буде того, хто відчиняє» [там само, с. 329].

Цікаво, як пов'язує Григорій Сковорода вільну вчену творчість і примусове навчання, здоров'я і харчування у творі «Книжечка про читання Святого Письма, названа Жінка Лотова»: «Учений дуже багато жере. Мудрий мало їсть зі смаком. Ученість, обжерливість – те ж саме. Мудрість же й смак є одне й те ж. Справжній смак при здоров'ї, а пряма мудрість при користі. Немає нічого кращого над справжню користь; і немає кращої користі над користь душевну. Душевна користь – це ліки, пожива й здоров'я серцю. Здоров'я ж – веселощі. І що ж дорожче за це? Все суєта, крім цього. Приживи мені хоч цілий світ, усе суєта без радощів. Здоров'я від обжерливості, мудрість відрізняється від вченості. Зажерливість породжує хворобу, пожива ж в міру зміцнює. Не читай – бо помножуєш ади! Читай – щоб заколотити вади! Якщо ж любиш неправду, то ненавидиш свою душу. Полюби сам свою душу і будь блаженним самолюбом, улюбленим для Соломона, про якого так співає: «Розумний праведник собі другом буде» [там само, с. 391].

Узагальнюючи погляди Григорія Сковороди стосовно розвитку наукового потенціалу особистості [6; 7; 8; 9; 10] і напрацювання сучасних вчених [1; 2; 3; 4; 12], виокремимо чинники, що впливають на наукову діяльність, зокрема, двох видів: ситуативні й особистісні.

Ситуативними чинниками, що негативно впливають на науковий потенціал і творчі можливості здобувача освіти у закладах вищої і фахової передвищої освіти, є: ліміт часу, стан стресу, стан підвищеної тривожності, бажання швидко знайти рішення, занадто сильна чи занадто слабка мотивація, наявність фіксованої установки на конкретний спосіб рішення, невпевненість у своїх силах, викликана попередніми невдачами, страх, підвищена самоцензура, спосіб пред'явлення умов задачі, що провокує неправильний шлях вирішення та інші [11, с. 204].

Григорій Сковорода про страх і тривожність у творі «Кільце. Дружня розмова про мир душевний» зазначав, що «найболіснійший страх тривожить серце, яке лежить у стихіях, бачить їх, шохвилини змінювані й руйновані, яке раптом гляне на склад свого попільного тільця, наражене на таке ж падіння, та жодної допомоги цьому злу не знаходить. «Ніщо ж бо інше не є страх, – той же син Давидів каже, – лиш позбавлення допомоги, яка є від помислу; в такому серці тим менше поживи від солодкої й твердої надії, чим більше незнання вини, яка муку наводить». Справжня порада і добрий помисел є джерелом віради. І навпаки, ніщо більш нещасливе не ранило і не мучило сердечну нашу точку, як темні гадки, сліпі знання й шаліючі розуміння» [6, с. 256–257].

До *особистісних* відносяться стійкі властивості, риси особистості чи риси характеру людини, які можуть впливати на стан, викликаний тією чи іншою ситуацією. *Особистісні* чинники, які негативно впливають на процес

наукової творчості: конформізм (згода), невпевненість у собі (часто сприяє загальній низькій самооцінці), а також занадто сильна самовпевненість, емоційна пригніченість і стійке домінування негативних емоцій, уникнення ризикової поведінки, домінування мотивації уникнення невдачі над мотивацією прагнення до успіху, висока тривожність як особистісна риса, сильні механізми особистісного захисту тощо [11, с. 204]. Для наукової діяльності важливо бути щасливим: «Якщо математик, медик чи архітектор щасливий, то звичайно, щастя те залежить від природи, яка його для цього народила. А без неї він бідне й смішне створіння. З Богом святим низьке підноситься, а без нього знижується й високе. Щастя наше всередині нас... хай ніхто не очікує щастя ні від високих наук, ні від шанованих посад, ні від достатку... Немає його ніде. Воно залежить від серця, серце від миру, мир від покликання, покликання від Бога. Тут кінець, не йди далі. Це джерело будь-якої втіхи, і його царству не буде кінця» [6, с. 327].

Думки Григорія Сковороди про важливу роль підсвідомих процесів у знаходженні наукових рішень підтверджують численні сучасні дослідження. Тому більшість чинників пов'язані з посиленням бар'єрів між свідомістю і підсвідомістю. Так, тривожність і невпевненість у собі змушує людей душити сигнали, що йдуть із підсвідомості, через страх викликати іронію чи насмішку з боку інших людей.

Тому варто звернути увагу на особистісні риси, які сприяють творчому науковому мисленню, є: впевненість у своїх силах, домінування емоцій радості і навіть певна агресивність, схильність до ризику, відсутність страху здатися дивним і незвичайним, відсутність конформізму, добре розвинуте почуття гумору, наявність багатой змістом підсвідомості (бачить різноманітні за змістом сни, володіє надмірною чутливістю, має феномен синестезії тощо), схильність до фантазування і побудови планів на майбутнє тощо.

Часто в особистості науковця проявляється дитячість, доведена до інфантилізму. Відома формула П. Флоренського про те, що секрет творчості у збереженні юності, а секрет геніальності у збереженні дитинства на все життя [11, с. 204].

Більшість дослідників творчості науковців прагнули сформулювати головну якість будь-якої творчої особистості, яка лежить в основі здатності до наукової творчості. За всього розмаїття конкретних формулювань усі говорять приблизно про одне й те ж: творча особистість – це вільна особистість, а вільна особистість – це особистість, яка за висловом К. Роджерса, здатна бути собою, чути своє «Я».

Григорій Сковорода волі особистості приділяв велику роль, так у творі «Суперечка Біса з Варсавою» наводить такий діалог:

«Демон: Як же колісницею називаєш волю?

Варсава: Що ж носить і бісить вас, як не непостійні коле-

са волі вашої і не буйні крила легковажної похоті вашої? Оцю ви, полюбивши, і сівши на неї, як на колісницю, що везе у блаженство, шукаєте її, п'яні нею, у днях царства божого й волі його, та не знаходите, й кажете: ох! трудне царство боже. Хто може знайти п'їтму у світлі? Не живе там облудна насолода, честь і скарб. Ваша це воля, не його. Вона, гей, кажу! Вона для вас і пута, і замки, і лев, що проковтнув, і пекло, і вогонь, і черв'як, і плач і скрегіт. І не вийдете звідти, поки не розірвете пута й не скинете ярмо волі вашої, як писано: «Роздеріть серця ваші». У той час з'явиться Самсонові після жорсткого – солодке, після зими – райдуга і мир Ноя.

Демон: Хто ж причина? Чи не воля дається людині?

Варсава: О злобо, не роби наклепу на премудрість! Не одна, а дві волі дано тобі. Бо є написано: «Запропонував тобі вогонь і воду». Дві волі – це справжній природний шлях – лівий і правий. Та ви, полюбивши волю вашу більше від волі божої, вічно схиляєтеся на шляхи грішних. Чи не сам ти причина?» [там само, с. 422].

Переходячи до вирішення *другого завдання дослідження*, зазначимо, що найголовнішою умовою становлення і розвитку наукового потенціалу здобувачів освіти у закладах вищої і фахової передвищої освіти є відповідна система навчання.

На основі творчої спадщини Григорія Сковороди сформуємо рекомендації, дотримання яких зменшить «антитворчий» ефект навчання здобувача освіти:

1) формувати у здобувача освіти впевненість у своїх силах, віру у здатність вирішувати наукові завдання, адже той, хто не вірить у себе, вже приречений на невдачу (виключенням є лише здобувачі освіти у закладах вищої і фахової передвищої освіти із патологічною завищеною самооцінкою, яку викладач здебільшого може швидко виявити); Григорій Сковорода у творі *«Нарцис. Розмови про те: пізнай себе»* наводить такий діалог:

«Памва: Ах! Що мені в житті приємніше, як співати мій улюблений людині? Не боюся, щоб не порізнути голосів. Лякає мене син Сирахів такими словами: «Скажи, старійшино, й не заборони музики».

Друг: Співай і оспівай! Не бійся! Будь впевнений, що для неї буде солодкою наша бесіда» [там само, с. 96];

2) у навчанні максимально спиратись на позитивні емоції під час наукової діяльності (здивування, радості, симпатії, переживання успіху тощо), адже негативні емоції придушують прояви творчого мислення; Григорій Сковорода у творі *«Розмова п'яти подорожніх про справжнє щастя в житті (Дружня бесіда про душевний спокій)»* зазначає: «що означає бути всім задоволеним. Бачите, що Павлове слово – «за все дякуйте» – є джерелом досконалого миру, й радості, й щастя. Що може розтривожити моє серце? Справді, все діється по божій волі, та й я з нею згідний, і вона вже моя воля» [там само, с. 237];

3) стимулювати прагнення здобувача освіти у закладах вищої і фахової передвищої освіти до самостійного ви-

бору мети наукової діяльності, завдань і засобів їх вирішення; у творі «Розмова, звана Алфавіт, або Буквар світу» Григорій Сковорода застерігає: «Гострий розум у багатьох, та не навчилися розмірковувати. Одні мають почуття, вишколені довгим навчанням, та не мають невтомної охоти, знайдеш і охочих, які пов'язані життєвими незгодами. Знайдеш і вільне серце, та без страху божого. Всі ці засоби без природи мертві, але й природа без них беззбройна» [там само, с. 333–334];

4) запобігати формуванню конформного мислення у наукової діяльності, плагиату, боротися з бездумною згодою здобувача освіти, з його орієнтацією на думку авторитетів; у цьому ж творі («Розмова, звана Алфавіт, або Буквар світу») Г. Сковорода стверджує: «Царство боже є всередині нас». Воно не помиляється й кращим шляхом поведе тебе, розумій, до того, до чого ти народжений, щоб ти був корисним для себе і для твоїх братів більше, ніж чужі поради й твої власні прагнення, про які написано: «Вороги людині її домашні» [там само, с. 307];

5) розвивати уяву і не придушувати схильність до фантазування, навіть якщо вона межує з «видаванням» фантазії за істину; критикуючи дохристиянський (античний) період історії людства, Григорій Сковорода у творі «Розмова, звана Алфавіт, або Буквар світу» так характеризує схильність афінян до фантазування: «Скажи мені, яка мудрість може бути у тих, хто не пізнав божого єства? У їх серцях панувало лиш тлінне єство. Дивились вони на механізм світу, та бачили у ньому лиш глинку: глинку вимірювали, глинку рахували, глинку історією називали, як недосвідчений глядач дивиться на картину, зануривши свій тілесний погляд лиш у фарбовий бруд, а не свій розум у нематеріальний образ вираженого фарбами малюнка, або як неписьменний, що втупив тлінне око в папір і в чорнило букв, а не розум у розуміння прихованої під буквами сили. А їм і на думку не спадало оце нашого нетлінного чоловіка дивне слово: «Плоть – ніщо, дух животворить». У них було істиною лиш те, що можна обмацати. Глиняні душки – ті їх захисники. Кожна дрібна думка – то їх божок, а кожний божок – то їх потіха. Собачим полюванням вшановували Діану, математикою – Юпітера, або Дія, мореплаванням – Нептуна. Іншого бога вшановували брязкотом зброї, ще інших – пишними бенкетами і уборами тощо. Лиш відчутне було в них натурою або фізикою, фізика – філософією, а все невідчутне – пустою фантазією, брехнею без місця, марнотою, нісенітницею, марновірством і нікчемністю. Коротко кажучи, все мали і все розуміли... крім того, що не пізнавши нефізичного, нетлінного Бога, втратили з ним щось, розумій: «душевний мир» [там само, с. 315];

б) формувати чутливість до наукових протиріч, уміння знаходити і свідомо формулювати їх; протиріччя, навіть формально-логічне, не повинне ототожнюватися з помилкою, яку треба виправити; основна роль протиріч у діяльності наукового мислення полягає в їх здатності бути джерелом нових запитань і гіпотез; Григорій Сковорода у

творі «Вхідні двері до християнського добродетя» надає протиріччю моральну основу: «Пристрасть є морове повітря в душі. Вона є безпутне бажання видимості, а називається нечистим або мучительним духом. Найголовніша з усіх – заздрість, мати інших пристрастей та беззаконня. Вона є головним центром отої безодні, де мучиться душа. Ніщо її не прикрашає і не використовує. Не миле їй світло, не люба благочинність, а шкода настільки солодка, що сама себе за десятьох з'їдає. Жалами цього пекельного дракона є весь рід гріхів, а ось його сім'я: ненависть, злопам'ятність, гордість, лестоці, ненаситність, нудьга, каяття, туга, сум та інший невсипущий у душі черв'як. Цій безодні протистоїть чистосердя. Воно є спокійне дихання в душі і віяння Святого Духа» [там само, с. 61];

7) частіше використовувати в навчанні задачі так званого відкритого типу, коли відсутня одна правильна відповідь, яку залишається знайти чи відгадати; тренування продукування можливих рішень (гіпотез) суттєво підвищує показники швидкості, гнучкості й оригінальності мислення; часто у наукових розвідках здобувачів освіти фігурують «відкриті» ними у архівах чи монографічних дослідженнях історичні факти, статистичні дані, але відсутні узагальнення і розуміння суті досліджуваного явища, що важливіше для наукової творчості; тому актуальним є застереження Григорія Сковороди щодо розвитку наукового потенціалу особистості у творі «Розмова, звана Алфавіт, або Буквар світу», де він використовує властиві йому образи: «Найсолодша ягода чи зерно, хоча в устах не дає смаку, поки не розжувеш. Малесеньке, наче зернятко, слово це втаїло високий смак. Очевидно, від пізнання себе самого входить у душу світло божого знання, а з ним мирний шлях щастя. Що компас у кораблі, те Бог у людині. Компасна стрілка у корабельному серці – це таємний язик, закон, голова, око й корабельне царство.

Біблія теж називається стрілою, наче написана тінь вічного закону і п'ятьма божа. Для мене не той є знавцем корабля, хто перелічив і перемеряв каюти й канати, а хто пізнав силу й природу корабля: той, розуміючи компас, розуміє шлях його і всі обставини» [там само, с. 302–303];

8) ширше застосовувати проблемні методи навчання, спеціальні евристичні прийоми, які стимулюють установку на самостійне чи за допомогою викладача відкриття нового знання, посилює віру здобувача освіти у закладі вищої чи фахової передвищої освіти у свою здатність до наукових відкриттів; знання, одержані з допомогою проблемних методів навчання, не гальмують наукову творчість так, як знання, одержані з допомогою традиційних методів; про це у творі «Розмова, звана Алфавіт, або Буквар світу» Григорій Сковорода говорить так: «та найвиразніше його спорідненість зображає оце: «Дав Господь язик мені, нагороду мою, і тим похвалю його». Видно, що не для гаманця вчився, що не було для нього милішого, як дістати оце з Ісайєю: «Бог дасть мені язик навчання...» І з тією: «Мед і молоко під язиком твоїм». «І почали говорити іншими мо-

вами...» Цю премудрість, що пізнає і любить Господа свого, називає Соломон довжиною життя, деревом життя, вірою, правдою, миром, молитвою, багатством і славою, красою молодиків, а сивиною старих «Краса юних – премудрість, слава ж старих – сивина» [там само, с. 335];

9) спільна дослідницька діяльність викладача й здобувача освіти у закладі вищої чи фахової передвищої освіти можлива лише в ситуації, коли розв'язується задача, відповідь на яку не знає ні здобувач освіти, ні викладач, адже лише тоді задача перетворюється в справжню наукову чи виробничу проблему, що збагачує й посилює мотивацію творчості; особливого значення набувають мотиви самореалізації, соціальні мотиви, мотиви змагання та інші, для актуалізації яких і формування внутрішньої мотивації особливе значення має особистісне включення викладача у спільну діяльність із здобувачами освіти у закладах вищої і фахової передвищої освіти; про всезагальний розум у творі «Вхідні двері до християнського добродетеля» Григорій Сковорода говорить так: «Цей найчистіший, всесвітній, усіх віків і народів всезагальний розум вилив нам, наче джерело, всі мудрості й мистецтва, які потрібні для життя.

Та нічим йому так не зобов'язаний будь-який народ, як тим, що він дав нам найвищу свою премудрість, яка є його природним образом і печаттю.

Вона настільки перевищує інші розумові духи, або поняття, наскільки спадкоємець є кращим від слуг.

Вона дуже подібна до наймайстернішої архітектурної симетрії чи моделі, яка невидимо пронизуючи весь матеріал, робить його міцним і спокійним, таким, що утримує всі інші складники.

Так слово в слово й вона, таємно розлившись по всіх членах політичного корпусу, що складається з людей, а не з каміння, робить його твердим, мирним і щасливим» [там само, с. 55];

10) всіляко заохочувати прагнення здобувача освіти бути самим собою, вміння чути своє «Я» і діяти у відповідності з його «порадами» (для цього на всіх етапах навчання викладач повинен не тільки декларувати свою повагу до особистості здобувача освіти, а й реально відчувати незрівнянну, унікальну цінність кожної особистості) [11, с. 205–206].

У творі «Розмова, звана Алфавіт, або Буквар світу» Григорій Сковорода з приводу поваги до особистості писав: «Хто ж не каже цього: «жити за натурою!» Та ця помилка є шляхом всієї згуби, якщо хто, змішавши рабську й панівну природу в одну тотожність, вибирає собі поводитирем замість прозорливої чи божественної тварини й сліпу природу. Це справжня неповага, незнання Бога, непізнання мирного шляху, мандрівка шляхом нещастя, що веде у царство п'яних, у житло неспокійних духів» [6, с. 305].

Висновком з теоретичного дослідження є те, що, враховуючи педагогічні погляди Григорія Сковорода та сучасну епоху цифрової реальності, неможливо навчити науковій

творчості, через «формування» наукової діяльності одержати бажаний «приріст на полюсі суб'єкта». «Сформувати» творчого здобувача освіти у закладах вищої і фахової передвищої освіти неможливо, його можна тільки виховати, а виховання не може бути чимось іншим, як створенням умов для самовиховання особистості. Розвиваючи науковий потенціал особистості здобувача освіти у закладах вищої і фахової передвищої освіти, слід враховувати складність структури креативності, яка обумовлюється специфікою наукового процесу, відносно самостійності і специфічності творчих можливостей стосовно інших якостей особистості.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в уточненні на основі педагогічних поглядів Григорія Сковорода сутності означеного феномена, що дасть змогу розглянути компоненти майстерності викладача закладу вищої чи фахової передвищої освіти стосовно розвитку наукового потенціалу здобувачів освіти.

Список використаних джерел

1. Гладкова О. А., Лебедик Л. В. Методологічний потенціал синергетичного підходу у професійній діяльності викладача вищої школи. *Збірник наукових статей магістрів. Факультет товарознавства, торгівлі та маркетингу. Факультет харчових технологій, готельно-ресторанного та туристичного бізнесу.* Полтава : ПУЕТ, 2019. С. 338–343. URL: <http://dspace.puet.edu.ua/handle/123456789/9149>
2. Кундій Жанна, Стрельніков Віктор, Вонсович Лідія. Показники ефективності проєктувальної майстерності викладача закладу передвищої освіти. *Імідж сучасного педагога* : електрон. наук. фах. журн. 2020. № 3 (192). С. 26–30. URL: <http://isp.poipro.pl.ua/article/view/205471>
3. Лебедик Л. Погляди Григорія Сковорода на виховання. *Григорій Сковорода і Паїсії Величковський: постаті на тлі епохи* : зб. наук. пр. за результатами Всеукр. наук.-практ. конф., (м. Полтава, 29 листоп. 2012 р.) [до 290-річчя з дня народження] / ред. кол.: Т. В. Оніпко, І. М. Петренко, В. В. Сарапин. Полтава : ПУЕТ, 2013. С. 105–108.
4. Левченко Т. А., Лебедик Л. В. Методологічні підходи до управління творчою діяльністю майбутніх соціальних працівників. *Неперервна освіта як засіб професійного зростання педагога* : науковий, методичний, інформаційний збірник Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти (м. Тернопіль, Україна, 25 лют. 2022 р.) / ред.: О. М. Петровський, В. С. Мисик, І. М. Вітенко, О. І. Когут, Ю. Ч. Шайнюк, Т. В. Магера, А. Janowski, Ф. І. Полянський, Г. І. Герасимчук, Н. Б. Стрийвус. Тернопіль : ТОКІППО, 2022. С. 163–167.
5. Постанова Верховної Ради України «Про відзначення 300-річчя з дня народження Григорія Сковорода». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973-IX#Text>
6. Сковорода Г. С. Пізнай в собі людину / пер. М. Кашуба. Львів : Світ, 1995. 528 с. URL : <https://ukrclassic.com.ua/katalog/s/skovoroda-grigorij/497-grigorij-skovoroda-piznaj-v-sobi-lyudinu>
7. Сковорода Григорій. Розмова про істинне щастя / пер. укр. мовою, прим. В. О. Шевчука. Харків : Прапор, 2002. 280 с.
8. Сковорода Г. Повне зібрання творів : у 2 т. Київ : Наукова думка, 1973. Т. 1. 532 с.; Т. 2. 576 с.
9. Сковорода Г. С. Твори у 2 томах. Т. 1. Поезії. Байки. Трактати. Діалоги. Київ : Обереги, 2005. 528 с.
10. Сковорода Г. С. Твори у 2 томах. Т. 2. Трактати. Діалоги. Притчі. Переклади. Листи. Київ : Обереги, 2005. 476 с.
11. Стрельніков В. Ю., Лебедик Л. В. Розвиток креативності майбутнього фахівця соціальної роботи в епоху цифрової реальності. *Філософія для дітей: сучасний стан і перспективи розвитку* : матеріали Всеукр. наук.-практ. он-лайн-конф. (Київ, 25, 26 трав. 2021 р.). Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2021. С. 201–207.
12. Стрельніков В. Ю. Педагогічні принципи Григорія Сковорода. *Григорій Сковорода і Паїсії Величковський: постаті на тлі епохи* : зб. наук. пр. за результатами Всеукр. наук.-практ. конф. (Полтава, 29 листоп. 2012 р.) [до 290-річчя з дня народження] / ред. кол.: Т. В. Оніпко, І. М. Петренко, В. В. Сарапин. Полтава : ПУЕТ, 2013. С. 101–104.

References

- Hladkova, O. A., & Lebedyk, L. V. (2019). Metodolohichnyy potentsial synerhetychnoho pidkhodu u profesiyiniy diyalnosti vykladacha vyshchoyi shkoly [Methodological potential of the synergistic approach in the professional activity of a teacher of a higher school]. In *Zbirnyk naukovykh statey mahistriv. Fakultet tovaroznavstva, torhivli ta marketynhu. Fakultet kharchovykh tekhnolohiy, hotelno-restorannoho ta turystychnoho biznesu [Collection of scientific articles of masters. Faculty of commodity science, trade and marketing. Faculty of food technology, hotel-restaurant and tourism business]* (pp. 338-343). Poltava: PUET. Retrieved from <http://dspace.puet.edu.ua/handle/123456789/9149> [in Ukrainian].
- Kundiy, Zhanna, Strel'nikov, Viktor, & Vonsovych, Lidiya. (2020). Pokaznyky efektyvnosti proyektuval'noyi maysternosti vykladacha zakladu peredvyshchoyi osvity [Indicators of the effectiveness of the project mastery of the teacher of the pre-higher education institution]. *Imidzh suchasnoho pedahoha. [The image of a modern teacher]*, 3 (192), 26-30. Retrieved from <http://isp.poippo.pl.ua/article/view/205471> [in Ukrainian].
- Lebedyk, L. (2013). Pohlyady Hryhoriya Skovorody na vykhovannya. [Hryhoriy Skovoroda's views on education]. In Onipko, T. V., Petrenko, I. M., & Sarapyn, V. V. (Eds.), *Hryhorii Skovoroda i Paysii Velychkovsky: postati na tli epokhy [Hryhoriy Skovoroda and Paisius Velychkovsky: figures against the background of the era]: zb. nauk. pr. za rezultatamy Vseukr. nauk.-prakt. konf.* (pp. 105-108). Poltava: PUET [in Ukrainian].
- Levchenko, T. A., & Lebedyk, L. V. (2022). Metodolohichni pidkhody do upravlinnya tvorchoyu diyalnistyu maybutnikh sotsialnykh pratsivnykiv [Methodological approaches to managing the creative activity of future social workers]. In Petrovskyy, O. M., Mysyk, V. S., & Vitenko I. M. at al. (Eds.), *Neperervna osvita yak zasib profesijnogo zrostannya pedahoha [Continuous education as a means of professional growth of a teacher]: naukovyi, metodychnyi, informatsiinyi zbirnyk Ternopil'skoho oblasnoho komunalnoho instytutu pislidiplomnoi pedahohichnoi osvity* (pp. 163-167). Ternopil: TOKIPPO [in Ukrainian].
- Postanova Verkhovnoyi Rady Ukrayiny «Pro vidznachennya 300-richchya z dnya narodzhennya Hryhoriya Skovorody» [Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine «On the celebration of the 300th anniversary of the birth of Hryhoriy Skovoroda»]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973-IX#Text> [in Ukrainian].
- Skovoroda, H. S. (1995). *Piznay v sobi lyudynu [Get to know the person in you]*. Lviv: Svit. Retrieved from <https://ukrclassic.com.ua/katalog/s/skovoroda-grigorij/497-grigorij-skovoroda-piznaj-v-sobi-lyudinu> [in Ukrainian].
- Skovoroda, Hryhoriy. (2002). *Rozmova pro istynne shchastya [Conversation about true happiness]*. Kharkiv: Prapor [in Ukrainian].
- Skovoroda, H. (1973). *Povne zibrannya tvoriv [Complete collection of works] (Vol 1-2)*. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Skovoroda, H. S. (2005). *Tvory [Works] (Vol. 1: Poeziyi. Bayky. Traktaty. Dialohy)*. Kyiv: Oberehy [in Ukrainian].
- Skovoroda, H. S. (2005). *Tvory [Works] (Vol. 2: Traktaty. Dialohy. Prytchi. Pereklady. Lysty)*. Kyiv: Oberehy [in Ukrainian].
- Strel'nikov, V. Yu., & Lebedyk, L. V. (2021). Rozvytok kreatyvnosti maybutnoho fakhivtsya sotsialnoyi roboty v epokhu tsyfrovoyi realnosti [Development of creativity of the future specialist of social work in the era of digital reality]. In *Filosofiya dlya ditey: suchasnyy stan i perspektyvy rozvytku [Philosophy for children: current state and prospects for development]: materialy Vseukr. nauk.-prakt. onlayn-konf.* (pp. 201-207). Kyiv: Instytut obdaranoyi dytyny NAPN Ukrayiny [in Ukrainian].
- Strel'nikov, V. Yu. (2013). Pedahohichni pryntsyipy Hryhoriya Skovorody [Pedagogical principles of Grigory Skovoroda]. In Onipko, T. V., Petrenko, I. M., & Sarapyn, V. V. (Eds.), *Hryhorii Skovoroda i Paysii Velychkovsky: postati na tli epokhy [Hryhoriy Skovoroda and Paisius Velychkovsky: figures against the background of the era]: zb. nauk. pr. za rezultatamy Vseukr. nauk.-prakt. konf.* (pp. 101-104). Poltava: PUET [in Ukrainian].

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 12.08.2022